

şa *Usûl-i Kimyâ'yı* iki cilt halinde tasarlamıştır. Bunun ametallerle metalleri ve bunların bileşiklerini içeren I. cildi yayımlanmış (İstanbul 1264), çeşitli tuzlarla bitkisel ve hayvansal maddeleri içereceği anlaşılan II. cildi basılmamıştır. Sivil tıbbiyenin ilk müdürü hekim Kırımlı Aziz İdris Bey'in *Kimyâ-yı Tıbbî* adlı eseri ikinci Türkçe kimya kitabıdır ve I. cildi 1868'de, II. cildi 1871'de yayımlanmıştır.

Kimyanın XIX. yüzyıla doğru bir bilim dalı niteliği kazanmasından sonra öncelikle gündeme gelen konulardan biri kimyasal sembollerdir. Üzerinde bütün kimyacıların anlaştığı element sembollerinin tesbiti ve bu sembollerle kimyasal bileşik formüllerinin yazılması XIX. yüzyılın başlarında kimyanın önemli sorunlarından birini teşkil etmiştir. Günümüzde de kullanılan geometrik şekillerden arınmış, yalnız harflerden oluşan sembol sisteminin temelleri 1814'te İsveçli kimyacı J. J. Berzelius tarafından atılmıştır. Latin harflerinden faydalanarak geliştirilen bu sistemi Osmanlılar (günümüzde de kısmen Libya) hariç bütün dünya benimsemiştir. Tıbbiyedeki öğretim dilinin Türkçe'ye çevrilmesi konusunda verilen mücadelenin en önde gelen adlarından olan Kırımlı Aziz İdris Bey elementler için Arap harfleriyle bir sembol sistemi ortaya koymuş ve bu sistem Vasil Naum tarafından çevrilen ve yazılan kitaplar yoluyla pekiştirilerek yerleştirilmiştir. Böylece Arap harfli kimyasal sembolleri kullanan bir tıbbiye ekolü doğmuştur. Ancak Mühendishâne-i Berri-i Hümayun'da ders kitabı olarak okutulmak üzere 1883-1884 yıllarında iki cilt halinde yayımlanan *Muhtasar Kimya* adlı bir çeviri eserle Latin harfli sembolere dönülmüştür. Özellikle tıbbiye dışındaki yayınlarda Latin harfli sembollerin kullanımı zamanla yaygınlaşmaya başlamış ve bu arada her iki sistemi birlikte kullanan bir üçüncü yol ortaya çıkmıştır. Gerek Latin gerekse Arap harfli sembollerle yazılan formül ve denklemlerde atom sayılarını gösteren indisler ise Fransız geleneğine uyularak da ima üstte yazılmıştır. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren artan Alman kimyasının etkisi altında modern anlamda formül ve denklemlerin yazımına geçilmiş, 1920'li yılların başından itibaren Arap harfli semboller artık kullanılmaz olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Câbir b. Hayyân, *Muhtâru resâ'il* (nşr. P. Kraus), Kahire 1354/1935; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 417-419, 423; Muham-

med b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-'ulûm* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut 1409/1989, s. 277-284; İbn Sînâ, *Fî Akşâmî'l-'ulûmî'l-'akliyye* (*Tis'u resâ'il* içinde), İstanbul 1298, s. 75; a.m.f., *eş-Şifâ'et-Tab'îyyât* (5), s. 22-23; İbn Haldûn, *Mukaddime*, III, 1196-1209; Taşköpri-zâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 340-347; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1526-1533; J. Ruska, *Arabisches Alchemisten*, Heidelberg 1924; E. J. Holmyard, *Alchemy*, Harmandsworth 1957; S. Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi* (trc. Servet Sezgîn), İstanbul 1972, s. 242; F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin-New York 1975, s. 117; Sezgîn, *GAS*, IV, 3-6, 186-188, 189-190, 197-395, 409-414; Ekmeleddin İhsanoğlu, "İbn Sînâ ve el-Kimya Hakkındaki Görüşleri İle İlgili Yeni Bir Değerlendirme", *Uluslararası İbnî Sînâ Sempozyumu: Bildiriler* (haz. Müjân Cumbur – Orhan Doğan), Ankara 1984, s. 105-116; Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm ve İlim* (trc. İlhan Kutlu), İstanbul 1989, s. 200-201; a.m.f., *İslâm'da Bilim ve Medeniyet* (trc. Nabi Avcı v.dğr.), İstanbul 1991, s. 237-292; R. Halleux, "The Reception of Arabic Alchemy in the West", *Encyclopedia of the History of Arabic Science* (ed. Roshdi Rashed), London 1996, III, 886-902; G. C. Anawati, "Arabic Alchemy", a.e., III, 853-885; Emre Dölen, *Osmanlılar'da Kimyasal Semboller ve Formüller (1834-1928)*, İstanbul 1996; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, II, 145-174; Hakîm M. Said, *İslâm Bilim ve Felsefesine Giriş* (trc. Remzi Demir), Ankara 1999, s. 9-10; Ahmed Ateş, "İbn Sîna ve Elkimya", *AÜİFD*, IV/4 (1952), s. 47-62; E. Wiedemann, "Eski Kimya", *İA*, IV, 374-384; Manfred Ullmann, "al-Kimiya", *El²* (İng.), V, 110-115; Fâzıl Ahmed et-Tâî, "el-Kimyâ' ve ş-şaydele 'inde'l-'Arab", *Mevsû'atü'l-hadâretü'l-'Arabiyyeti'l-İslâmiyye*, Beyrut 1987, I, 7-96; Mahmut Kaya, "Câbir b. Hayyân", *DİA*, VI, 533-537.

EMRE DÖLEN

KİN (كين)

Farsça asıllı *kîn* kelimesinin Arapça'daki yaygın karşılığı olan *hıkd* (حقد), "birine karşı düşmanlığını ve hıncını içinde tutmak" anlamında masdar ve "bir kimsenin içinde yaşattığı düşmanlık ve nefret duygusu" anlamında isim olarak kullanılır (*Lisânü'l-'Arab*, "hıkd" md.; *Kâmus Tercümesi*, I, 1223-1224). Ayrıca *dağın* (ضغن), *şahan* (شحن) ve *şahnâ* (شحناء), *buğz* (بغض) ve *bağzâ* (بغضاء) gibi kelimeler de *hıkd* ile yakın anlamlarda kullanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de ve hadis kaynaklarında *hıkd* geçmemekle birlikte sevgi, dostluk ve düşmanlıkla ilgili âyet ve hadisler kin gütmenin kötülüğünü de ifade etmektedir. Ayrıca iki âyette (Muhammed 47/29, 37) çoğul şekilliye (*adgân*) zikredilen *dağın* kelimesi tefsirlerde "kin ve nefret" olarak açıklanmıştır. Bazı âyetlerdeki *bağzâ* da "kin, nefret, düşmanlık" anla-

mına gelmektedir. Râgıb el-İsfahânî, sevginin karşıtı olduğunu belirttiği *buğzu* "nefsin yadırgadığı şeye karşı nefret duygusu" şeklinde tanımlar (*el-Müfredât*, "bğz" md.). Bağzâ, Kur'an-ı Kerim'de geçtiği beş âyetin dördünde "adâvet" (düşmanlık) kelimesiyle birlikte kullanılmıştır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "bğz" md.). Bu âyetlerin birinde (el-Mâide 5/91), "Şeytan içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak ister" buyurularak içki ve kumarın ahlâkî ve içtimai zararına dikkat çekilmiştir. Bazı hadislerde de *buğz* ve sevgi kavramlarının birbirinin karşıtı olarak geçtiği görülür (meselâ bk. *Müsned*, III, 430, 439, 440; IV, 236; Buhârî, "İmân", I; Tirmizî, "Birr", 60). Müslümanlar arasında sevgi, kardeşlik ve dayanışmanın önemine dikkat çeken hadislerde onların birbirine karşı kin (şahnâ), haset, *buğz* gibi duygular beslememeleri istenmiştir (meselâ bk. *Müsned*, II, 494; Buhârî, "Edeb", 57, 58; Müslim, "Birr", 23, 24, 28, 30-32).

Hadislerde *buğz* kavramının "kötülerden sevgisini esirgemesi" anlamında Allah'a nisbet edildiği de görülmektedir (meselâ bk. *Müsned*, II, 162; IV, 154; V, 263; Müslim, "Birr", 157; Tirmizî, "Cennet", 25). Yine hadislerde "Allah için sevmek ve Allah için *buğzetmek*" şeklindeki klîşe ifadelerle (*Müsned*, III, 20; IV, 286; Buhârî, "İmân", I, 2; Tirmizî, "Kıyâmet", 60) sevginin de kin ve nefretin de menfaat, sempati veya antipati gibi sübjektif sebeplere değil Allah'ın emir ve yasaklarıyla ortaya koyduğu iradesine, dinî ve ahlâkî kural-lara dayanması gerektiği belirtilmiştir.

Daha çok edebî-ahlâkî eserlerde öfke ve düşmanlık gibi başlıca erdemsizliklerden söz edilirken kin duygusuna ve buna dair ibretli sözlerle de yer verildiği görülür (meselâ bk. Ebû Hayyân et-Tevhîdî, s. 141, 242, 278). Ya'kûb b. İshak el-Kindî'ye göre kin öfkenin nefiste süreklilik kazanmış şeklidir. Cürcânî de kini kısaca "intikam arzusu" olarak açıkladıktan sonra Gazzâlî'nin *İhyâ'* adlı eserindeki ifadesini aynen kullanarak bir kimseye karşı hissedilen öfke duygusunun ortaya çıktığı anda yatıştırılmaması halinde bunun insanın içine yerleşip süreklilik kazanacağını, böylece öfkenin kin halini alacağını belirtir. Aynı müellif kini "düşmanlık duygusu sebebiyle insanlara karşı kalbe yerleşen suizan" şeklinde de tanımlar. Gazzâlî, *gaza*p duygusunun neticesi olarak gördüğü kini "bir kimsenin başka birini aşağılaması, ona nefret duyması ve bu duyguların devamlı ve kalıcı olması" diye açıkladıktan

sonra kin duygusunun kişinin ahlâkî hayatı bakımından tehlikesini ve zararlı neticelerini ortaya koyar. Bunlar, birine kin besleyen kişinin sahip olduğu imkânlardan dolayı onu kıskanması ve bu kıskançlığın süreklilik kazanması, o kişiyle normal iletişimini kesmesi, aleyhinde kötü sözler söylemesi, zararlı faaliyetlerde bulunması, haklarını engellemesi, fırsat bulduğunda ona eziyet etmesi gibi İslâm'ın sosyal ilişkilerde yasaklamış olduğu kötülüklerdir. Kin tutmanın iradeyi aşan boyutunu da dikkate alan Gazzâlî, bu duygunun normal davranışları engellemeyecek şekilde dizginlenmesini, içindeki bu duyguya rağmen kişinin kendini kin beslediği şahsa iyilik etmeye zorlanmasını öğütler. Ayrıca kin beslenen tarafın da kin beslene hak ettiği şekilde karşılık verme, onu hoş görüp normal ilişkilerini sürdürme veya ona hak ettiğinden daha ağır kötülüklerle karşılık verme şıklarından birini tercih edebileceğini, bunlardan ilkinin adalet, ikincisinin fazilet, üçüncüsünün zulüm olduğunu belirtir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "bğz" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "hkd" md.; *et-Ta'rifât*, "el-Hkd" md.; *Kâmus Tercümesi*, I, 1223-1224; Wensinck, *el-Mu'cem*, "bğz", "zğn", "şhn" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "bğz", "zğn" md.leri; *Müsned*, II, 162, 494; III, 20, 430, 439, 440; IV, 154, 236, 286; V, 263; Buhârî, "İmân", 1, 2, "Edeb", 57, 58; Müslim, "Birr", 23, 24, 28, 30-32, 60, 157; Tirmizî, "Kıyâmet", 60, "Cennet", 25, "Birr", 60; Kindî, *Resâ'ilü'l-Kindî el-felsefiyye* (nşr. M. Abdülhâdî Ebû Rîde), Kahire 1398/1978, s. 126; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *eş-Şadâka ve's-şadîk* (nşr. İbrâhîm el-Kılânî), Beyrut-Dımaşk 1416/1996, s. 141, 242, 278; Gazzâlî, *İhyâ', III, 181; Şevkânî, Fethü'l-kadîr*, Beyrut-Dımaşk 1412/1991, V, 46, 49.

MUSTAFA ÇAÇIRICI

KİNÂNE (Benî Kinâne)

(بنو كنانة)

Adnânîler'e mensup
büyük bir Arap kabilesi.

Adını aldığı, Hz. Peygamber'in on dördüncü nesilden dedesi olan Kinâne'nin nesebi Adnân'a kadar Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Mead b. Adnân şeklindedir. Resûl-i Ekrem'in, "Allah İbrâhîm'in çocuklarından İsmâ'il'i, İsmâiloğulları'ndan Benî Kinâne'yi, Kinâne'den Kureys'i, Kureys'ten Benî Hâşim'i ve onlar arasından da beni seçti" dediği rivayet edilir (Müslim, "Fezâ'il", 1; Tirmizî, "Menâkıb", 1; İbn Sa'd, I, 20). Mekke çevresinde oturan Kinânîliler,

şehrin güneybatısında dedeleri Müdrike vasıtasıyla akrabaları olan Benî Hüzeyl, kuzeydoğusunda Huzeyme'nin diğer bir oğlundan gelen Benî Esed'in komşusu idiler. Kabilenin kollarının en meşhurları Nadr (Kays), Mâlik, Milkân, Âmir, Amr ve Abdümenât'tır. Kureys'e adını veren Kureys (Fihri) b. Mâlik'in soyu Nadr'a dayanmaktadır. Kinâne'nin muhtemelen en kalabalık kolu Abdümenât da Bekir, Müdric, Düil, Leys, Damre, Gıfâr ve Hâris kollarına ayrılmaktaydı; bunlardan Benî Hâris gibi ehâbîş* arasında yer alanlar da vardı.

İslâm öncesi dönemde Kinâne'nin özellikle Bekir b. Abdümenât kolu, Huzâa kabilesiyle birlikte hareket ederek Mekke hâkimiyetinin Cürhümlüler'den Huzâa'ya geçmesine yardımcı oldu. Kinâne kabilesi Fihri b. Mâlik'in liderliğinde, Kâbe'yi Mekke'den Yemen'e naklederek insanların hac için kendi topraklarına gelmesini sağlamak isteyen Himyerîler'le çarpıştı ve savaşı kazandı. Fihri'nin torunlarından Kusay b. Kilâb, Mekke'nin hâkimiyetini ele geçirmek için Huzâalılar'la mücadele ettiği sırada Kinânîliler ona destek verdiler; Bekir b. Abdümenât ise Kusay'ın karşısında yer aldı. Ebtah'ta yapılan savaşta çok sayıda kişi öldü. Anlaşmazlığın ortadan kalkması için taraflarca hakem tayin edilen Ya'mer b. Avf el-Leysî, Kusay'ın lehine karar verince Kâbe hizmetleri ve Mekke'nin idaresi Kureys'in eline geçti; Ya'mer de ihtilâfı giderip kan davasını ayakları altında ezdiği için "ezici" anlamında Şeddâh (Şüddâh) lakabıyla anılmaya başlandı (İbn Hişâm, I-II, 117-118, 123-124). Câhiliye döneminde aya ve Uzzâ, Süvâ, Sâir gibi putlara tapan Benî Kinâne takvimin düzenlenmesi ve özellikle ay ve güneş yılından doğan farklılıkların giderilmesi amacıyla gerektiğinde seneye bir ay ilâve edilmesi şeklinde yapılan nesî uygulamasını yürütmekteydi (İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 156). İslâm'dan önce meydana gelen ve temelde Kinâne ile Kaysîler arasında cereyan eden ficâr savaşlarına genellikle taraflardan biri olan Kinâne kabilesi mensupları sebebiyet vermiştir. İslâmiyet'ten önce başta Kureys olmak üzere Hz. İsmâ'il'in soyundan geldikleri, Mekke'de oturdukları ve Kâbe'nin hizmetinde bulundukları gerekçesiyle kendilerini diğer Arap kabilelerinden üstün kabul ederek dinî-iktisadî alanlarda bazı imtiyazlı âdetler edinip çeşitli kurallar koyan hums* içerisinde Benî Kinâne de yer almıştır. Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe Kâbe'yi yıkmak için ordusuyla Mekke'ye

geldiğinde onunla görüşmeler yapmak üzere giden heyet içerisinde Kureys'in reisi Abdülmuttalib'le birlikte Benî Bekir b. Abdümenât'ın reisi Ya'mer b. Nüfâse de bulunuyordu.

Genellikle Kinâne ve kolu Bekir b. Abdümenât Kureys'i Hevâzin'e karşı desteklemiştir; bununla birlikte aralarında çeşitli anlaşmazlıkların ve çatışmaların yaşandığı da bilinmektedir. Bekir b. Abdümenât'ın bazı mensupları, özellikle Kureysli bir genci öldürttüğü gerekçesiyle reisleri Âmir b. Yezîd'in öldürülmesinden sonra Kureys'e karşı düşmanlık beslemeye başladılar. Bundan dolayı Kureys Bedir Gazvesi'ne, Kinâne'nin kendilerine saldırı mayacağına dair garanti vermesinden sonra çıkabilmiştir; ancak bundan sonra Bekir b. Abdümenât yine de Hz. Peygamber'e karşı Kureys'i desteklemiştir. Hudeybiye Antlaşması, Benî Bekir ile Huzâa arasında Câhiliye döneminden beri süregelen kan davasının bir tarafa bırakılmasını ve on yıllık bir barışı öngörmesine rağmen Kureys'in desteğini alan Benî Bekir Huzâa'ya bir gece baskın düzenledi ve bu saldırı sırasında Huzâa'nın yaşlı reisi Kâ'b b. Amr dahil birçok kişi öldürüldü. Hz. Peygamber'in müttefiki Huzâalılar bu olayın intikamının alınması konusunda Medine'ye bir heyet göndererek Resûl-i Ekrem'den yardım istediler. Hz. Peygamber'in bu müracaat üzerine çıktığı sefer Mekke'nin fethiyle sonuçlanmıştır. Resûl-i Ekrem'in ordusunda Benî Kinâne'nin Gıfâr, Damre ve Leys kollarından birçok sahâbî yer almıştır. İbn Sa'd, Vâsile b. Eska' el-Leysî'nin Tebük seferi için hazırlık yapıldığı bir sırada Medine'ye gelerek İslâm'a girdiğini ve bu sefere katıldığını kaydetmektedir (*et-Tabakât*, I, 305). Aynı kaynağa göre kabilelerinden ayrılıp Tihâme'nin dağlık bölgesinde yaşadıkları ve eşkıyalık yaptıkları anlaşılan Kinâne, Müzeyne, Hakem ve Kâre kabilelerine mensup bir grup Hz. Peygamber'e temsilci göndermişler ve Resûl-i Ekrem de onlara ihtidâ edip namaz ve zekât gibi ibadetleri yerine getirdikleri takdirde kendi himayesi altında olacaklarına, daha önceki davranışlarından sorumlu tutulmayacaklarına, herhangi bir haksızlığa mâruz bırakılmayacaklarına ve aralarındaki kölelerin hürriyetlerine kavuşturulacağına dair yazılı güvence vermiştir (*a.g.e.*, I, 278).

Hendek Gazvesi sırasında Medine'yi kuşatan Ebû Süfyan'ın ordusunda Kureys'in yanı sıra bazı Kinânîliler'in de yer aldığı (*a.g.e.*, II, 71), Hz. Peygamber'in Ebû